

ศิลปากร

ISBN 0125-0531

THE SILAPAKORN JOURNAL

ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๕

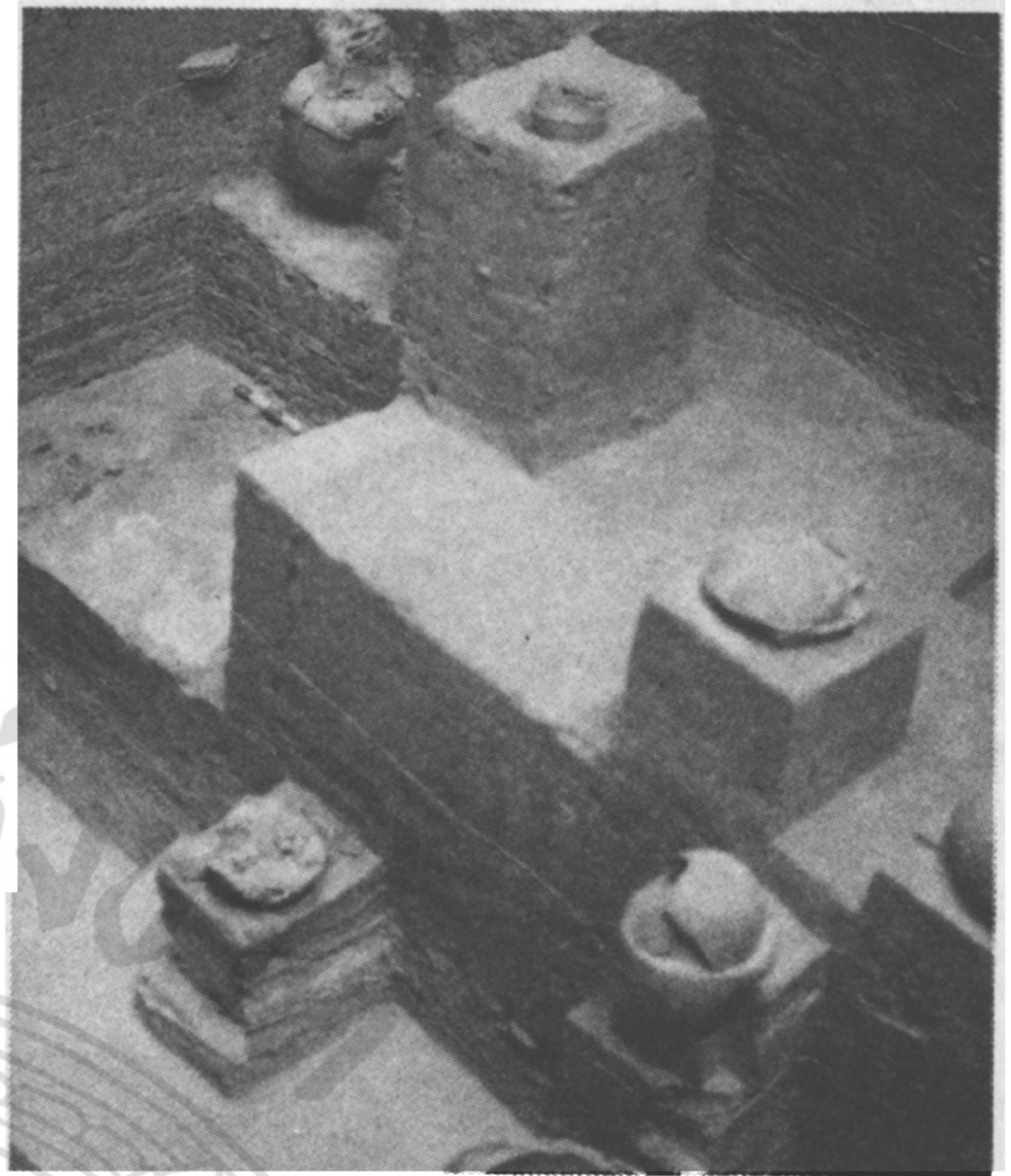
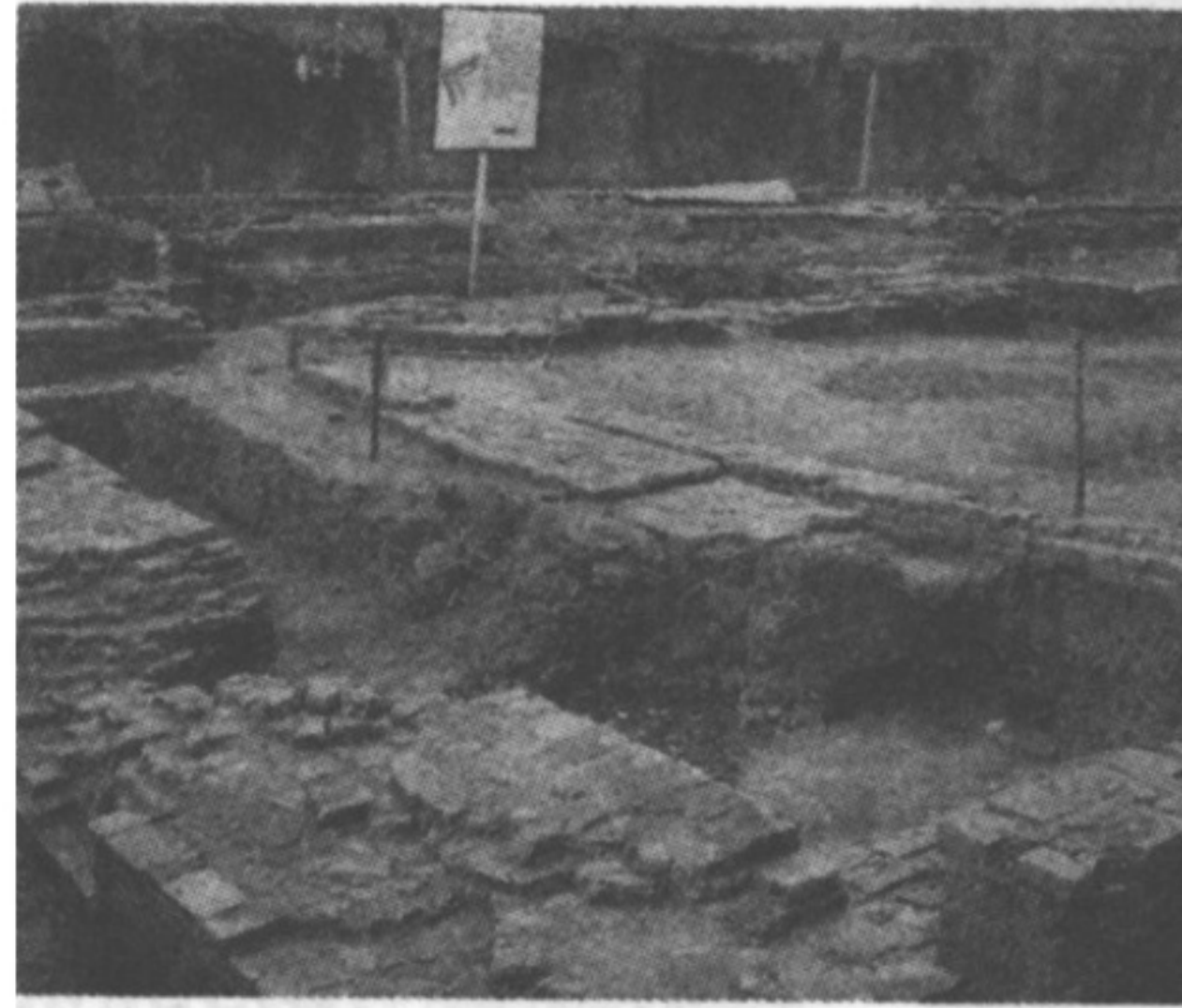
Vol. 35, No. 6 1992

การประชุมทางวิชาการ
“โบราณคดีไทยครั้งที่ ๑”

สารบัญ

6 การประชุมทางวิชาการ “โบราณคดีไทย ครั้งที่ ๑”

8 พระกฤษณะในประเทศไทย

ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

22 การขุดค้นตรวจสอบโบราณสถาน “พระราชวังจันทน์”
ในโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก

เอิบเปรม วัชรานุกร

48 บ้านก้านเหลือง : แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

ทรรศนะ โดยอาษา

BAN KAN LUANG : The late prehistoric site

Tasna Doyarsa

68 ความสำคัญของการถลุงเหล็กกับพัฒนาการชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูล

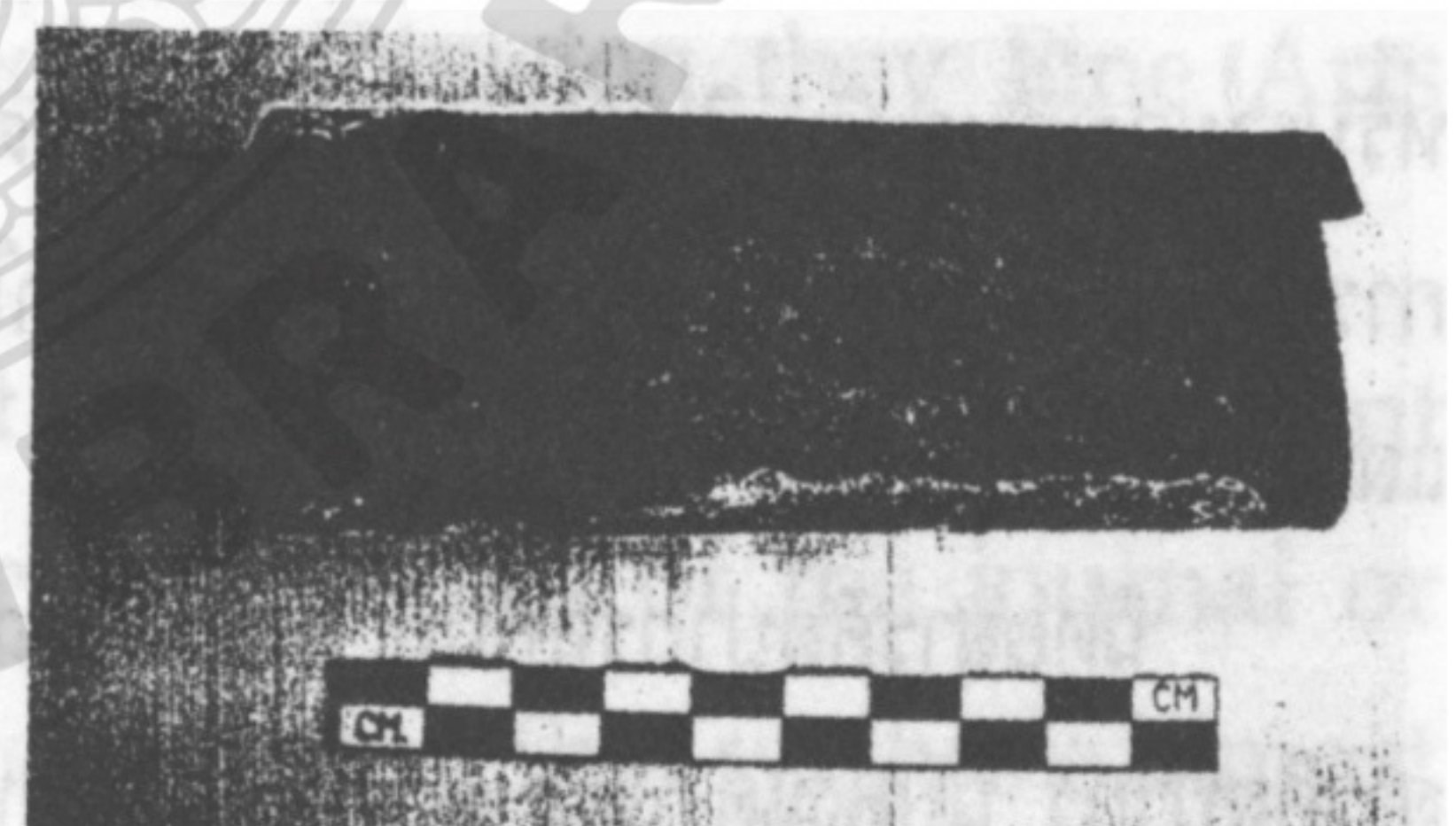
ชลิต ชัยकरणชิต

91 วิเคราะห์เนื้อหาจารึกที่มีส่วนสัมพันธ์กับพุทธสถานวัดไชยวัฒนาราม

ก้องแก้ว วีระประจักษ์*

The Study of Inscriptions at Wat chaiwattanaram

Kongkaew Veeraprajak

100 พระเจ้าปราสาททองทรงลดศักราช

ประเสริฐ ณ นคร

King Prasatthong decreased the era

Prasert Na Nakorn

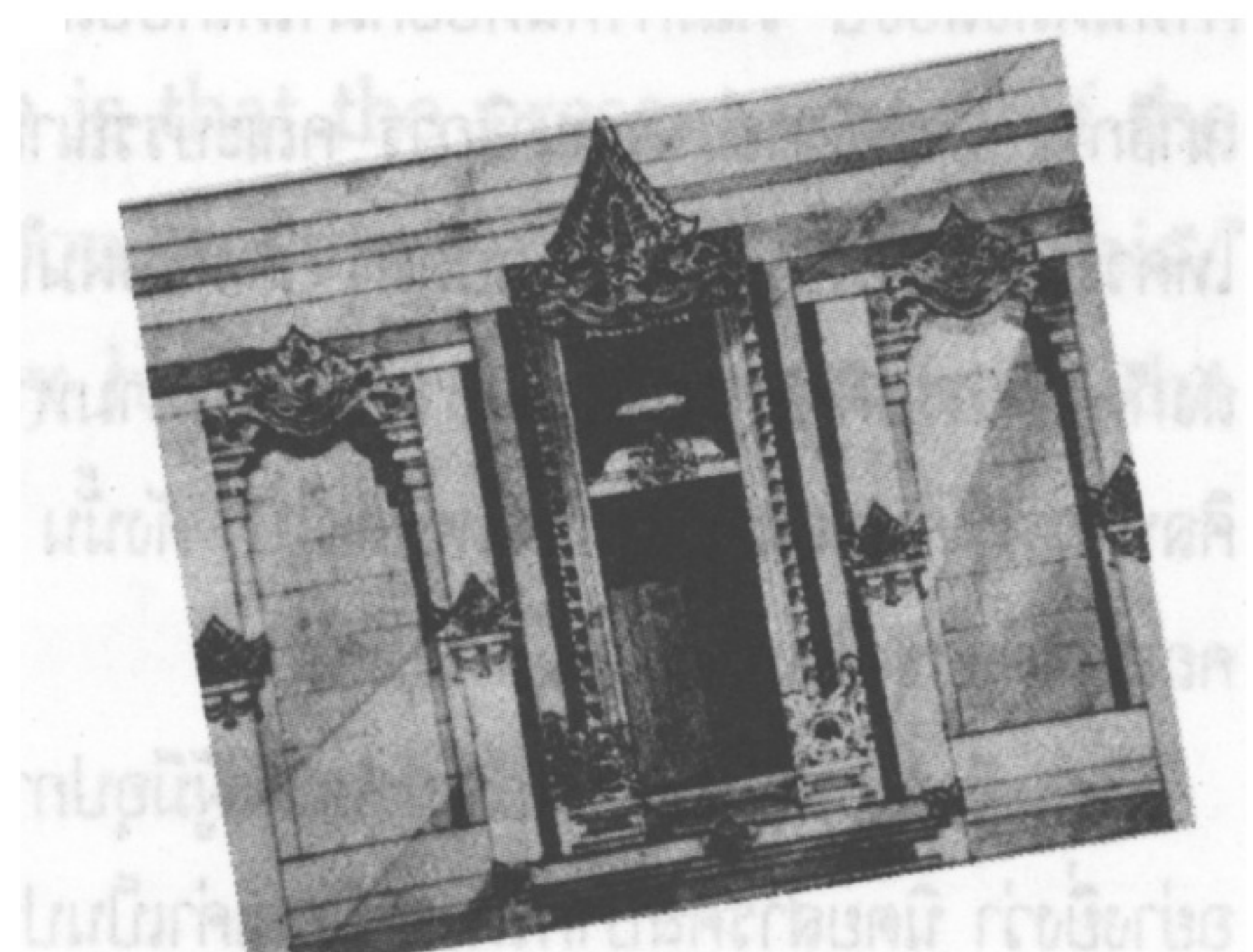
103 จารึกแผ่นทองแดงวัดไชยวัฒนาราม

109 สมภพ จันทรประภา กับ วรรณกรรมบทละครประวัติศาสตร์

จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา

Somphop Chanharaprabha's Historical Plays

Jackkit Duangpattra

วิเคราะห์
เนื้อหาจารึกที่มีส่วนสัมพันธ์กับ
พุทธสถานวัดไชยวัฒนาราม

ก้องแก้ว วีระประจักษ์*

สมัยแรก ๆ ที่พระพุทธศาสนาเจริญขึ้นในดินแดนอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ นั้น ยังอยู่ในช่วงพุทธศิลปะสมัยทวารวดี เห็นได้ว่าความนิยมในการบันทึกข้อความลงบนศิลาจารึกสมัยนั้นส่วนใหญ่คือ พระคาถา เย ธมมาฯ และธรรมะบางตอนจากพระไตรปิฎก

การบันทึกหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นจารึก นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นประกาศแล้ว ยังนิยมใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามคติที่ว่า ธรรมะ คือ พุทธพจน์ หมายถึงเป็นข้อความที่พระพุทธองค์ทรงตรัสจากพระโอษฐ์ ดังนั้นจึงมีฐานะเทียบเท่ากับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ธรรมะจึงมีความสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง เป็นสิ่งควรเคารพสักการบูชาสืบ

ทอดต่อ ๆ กันมาในหมู่พุทธบริษัททุกยุคสมัย และแม้แต่นำธรรมะมาบันทึกจารึกบนวัตถุ ไปประดิษฐานที่ใดก็จะทำให้ที่นั้น จุดนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย เช่นบรรจุไว้ในเจดีย์หรือพระพุทธรูปเป็นต้น ก็จะทำให้เจดีย์และพระพุทธรูปนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือ กราบไหว้บูชา โดยไม่คำนึงว่าเป็นวัตถุ อิฐ หิน หรือไม้ ก็ตาม

นับจากพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา กลุ่มจารึกที่พบในประเทศไทยที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามีน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิศาสนาฮินดู จะมีที่เป็นพระพุทธศาสนาบ้างก็อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ซึ่งระหว่างนี้ข้อความในจารึกมิได้มุ่งเน้นข้อความจากพระไตรปิฎก แต่กลับไปนิยมกล่าวถึงนามผู้สร้างหรือผู้อุทิศถวายสิ่งของแด่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งบ่งบอกเจตนารมณ์การสร้างเพื่อให้บังเกิดผลบุญ เป็นอานิสงส์ส่งเสริมหนทางธรรม

* กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เฉพาะตน เช่น ข้อความบางตอนในจารึกเสาแปดเหลี่ยม จังหวัดลพบุรี มีข้อความว่า “บุญนี้ที่ได้ถวายเครื่อง ไทยทานและปฏิบัติสงฆ์ ขอผลบุญที่ได้กระทำจงถึง แก่นักฟือนร่า”

อย่างไรก็ดี เห็นได้ชัดว่าในระหว่างพุทธศตวรรษ ที่ ๑๔ เป็นต้นมา ความนิยมที่จะบันทึกจารึกเรื่องอัน เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไป แต่กลับมี หลักฐานเกี่ยวกับกลุ่มชนผู้สร้างจารึกทางพระพุทธ ศาสนาชัดเจนขึ้นจนสามารถระบุได้แน่นอนถึงกลุ่มชน ผู้นับถือพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น เป็นกลุ่มชนที่ใช้ ภาษามอญ ดำรงชีวิตอยู่เป็นสังคมย่อยในท้องถิ่น ซึ่ง ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ชอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ เป็นต้น และหลังจาก พุทธศตวรรษที่ ๑๔ ไปแล้วก็ไม่พบจารึกที่เกี่ยว กับพระพุทธศาสนาในพื้นที่ดังกล่าว แต่กลับไปปรากฏ ชัดเจนในดินแดนอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทมิฬุชชัย ปัจจุบันคือจังหวัดลำพูน ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อย่างไรก็ดีพระพุทธศาสนาก็มิได้สูญสิ้นไปจาก ท้องที่เหล่านั้นเพียงแต่สงบยุบยอบลงชั่วขณะ ท่ามกลาง ความเจริญรุ่งเรืองของลัทธิศาสนาฮินดู ภายใต้ การปกครองของอาณาจักรกัมพูชา จนถึงประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาจึงได้ เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้ง คตินิยมในการบันทึกข้อ ธรรมะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาก็ได้ปรากฏจารึกเป็น หลักฐานขึ้นอีกสืบมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนว่า

ความเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่งที่ทำให้อารยธรรมทางศาสนาเปลี่ยนแปลงไป สิ่งหนึ่งที่ปรากฏในปัจจุบันซึ่งเป็นหลักฐานสนับสนุน คำกล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดีคือ เรื่องที่เกี่ยวกับความ เชื่อและขนบธรรมเนียมบางอย่างของคนในท้องถิ่นอีสาน ซึ่งปรากฏชัดว่าเป็นการผสมผสานของอารยธรรม ตามคติปรัชญาตันตระฝ่ายศาสนาฮินดู และพระพุทธ ศาสนาที่ได้เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ตัวอย่างเช่น ความ เชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับประเพณีการขอฝน ซึ่งใช้วิธีการ ยิงบั้งไฟขึ้นไปสู่ท้องฟ้า แต่ก่อนที่จะยิงบั้งไฟจะ ต้องมีพิธีบูชา กระบวนแท่น และบั้งร้องประกอบ เพื่อ ให้เทวดาพอใจ จะได้บันดาลให้ฝนตกลงมา ยังความ อุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนแผ่นดิน

โดยนัยดังกล่าวสอดคล้องกับคติปรัชญาตันตระ ฝ่ายฮินดู ซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากในภูมิภาคอีสานของไทย นับแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา จนถึง พุทธศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวคือ พระอิศวร ผู้เป็นเทพเจ้า สูงสุดนั้น สถิตประจำอยู่ที่แกนของจักรวาล มีรูป สัญลักษณ์เป็นคิวงิ้งค์ และกล่าวว่า คิวงิ้งค์ในสวรรค์ เป็นเสาที่ส่องแสงสว่างประจำโลก คิวงิ้งค์จึงกลายรูป เป็นเสาไฟ

อนึ่ง ความหมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ได้ผูกพันอยู่เสมอกับแสงสว่าง ในความคิดของคน โบราณแสงสว่างจากท้องฟ้าภายใต้รูปคิวงิ้งค์จะแทรก เข้าไปในแผ่นดิน ทำให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์ พื้นดินก็

เปรียบเสมือนฐานควิลิงค์ การยิงขึ้นสู่ท้องฟ้าก็เพื่อ
ปลุกให้พระอิศวรได้รับทราบถึงการแสดงความเคารพ
บูชาของปวงชน เพื่อพระองค์จะได้แผ่กระจายแสงสว่าง
แห่งความอุดมสมบูรณ์ให้บังเกิดขึ้นแก่ผืนดินต่อไป

อีกประการหนึ่ง ลักษณะความผสมผสานกัน
ระหว่างลัทธิศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาที่กลมกลืน
กันจนน่ามหัศจรรย์ คือ เรื่องที่เกี่ยวกับจำนวนตัวเลข
ซึ่งถือกันว่ามีค่าสำคัญและเกี่ยวข้องกันอย่างมากได้แก่
เลข ๑, ๓, ๔, ๕, และ ๘ เป็นต้น เห็นได้ชัดว่าสิ่งของ
อันเกี่ยวเนื่องด้วยคติศาสนา ไม่ว่าจะเป็นแผนผัง
โครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือ
เครื่องถ้วย ของบูชา เป็นต้น ต่างก็อาศัยจำนวนตัว
เลขดังกล่าวข้างต้นเป็นปัจจัยด้วยมีความเชื่อว่าจะทำ
ให้บังเกิดแต่สิ่งอันเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ตัวเลข
เหล่านี้จะพ้องกันทั้งฝ่ายฮินดูและฝ่ายพุทธ

เนื่องจากคติศาสนาทั้งสอง คือ ศาสนาฮินดู
และพระพุทธศาสนา มีถิ่นกำเนิดจากที่เดียวกัน คือ
ประเทศอินเดีย และได้เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยใน
เวลาใกล้เคียงกัน กับทั้งยังเจริญรุ่งเรืองเป็นที่ยอมรับ
นับถือของผู้คนในท้องถิ่นตลอดระยะเวลาอันยาว
นานติดต่อกันนับพันปี จึงเป็นไปได้ที่คติปรัชญาของทั้ง
๒ ลัทธิศาสนาจะมีส่วนสัมพันธ์กันและผูกพันกันมาตลอด
จนบางครั้งแยกไม่ออกว่ากิจกรรมนั้นเป็นของฝ่ายใด
เพื่อให้เห็นข้อสังเกตดังกล่าวข้างต้น จะขอยกตัวอย่าง
ความผูกพันตามลำดับจำนวนตัวเลข ๑, ๓, ๔, ๕, และ
๘ ดังนี้

ตามคัมภีร์ทางศาสนาฮินดู กล่าวถึงความเป็น
เอกภาพของพระอิศวร หมายถึง พระอิศวรเป็นเทพ
เจ้าหนึ่งเดียวที่เป็นแกนของจักรวาล สิ่งมีชีวิตทุกชีวิต
ในโลกเป็นชีวาตมันที่กระจายอยู่ทั่วไปในจักรวาล และ
เมื่อชีวาตมันดับไปแล้ว ก็จะกลับไปรวมกับปรมาตมัน
ในที่สุด ซึ่งหมายถึงความเป็นจำนวน ๑ นั่นเอง

ส่วนฝ่ายพระพุทธศาสนา จำนวน ๑ หมายถึง
องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเพียง ๑
เดียวในภทรภพนี้

คัมภีร์ทางศาสนาฮินดูเพียงกล่าวถึงคุณ ๓
ประการ อันเป็นพื้นฐานที่ตั้งของปริมาณและคุณภาพ
ทั้งปวง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ ตำแหน่ง
และทิศทางต่าง ๆ ในโลก หรือจักรวาล คุณทั้ง ๓
ประกอบด้วย สัตตวคุณ ราชคุณ และตมคุณ

สัตตวคุณ หมายความว่า เป็นไปในเรื่อง
ความสว่างกระจ่างแจ้ง ความจริงสูงสุด ในคติฝ่ายฮินดู
หมายถึง บรมสัจย์ คติพุทธศาสนา หมายถึง อริยสัจ

ราชคุณ หมายความว่า เป็นไปในเรื่องของพลัง
อำนาจ ความเคลื่อนไหว

ตมคุณ หมายความว่า เป็นไปในเรื่องของ
ความมืดมน มัวเมา โง่เขลา หรืออวิชชา

นอกจากนั้น ตามคติฮินดู จำนวน ๓ อาจ
หมายถึง องค์เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ ๓ องค์ คือ พระอิศวร
พระนารายณ์ พระพรหม กล่าวคือ พระอิศวรสถิต
ประจำอยู่ตรงกลาง พระนารายณ์อยู่ด้านทิศเหนือ
พระพรหมอยู่ด้านทิศใต้ คติการกำหนดตำแหน่งอย่างนี้

เป็นรูปแบบแผนผังสถาปัตยกรรม ซึ่งนิยมทำเป็น
ปราสาท ๓ หลัง เช่น ปราสาทเขาน้อย จังหวัด
ปราจีนบุรี เป็นต้น และในทางธรรม อาจหมายถึง
คัมภีร์ไตรเพท ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท ซึ่ง
เป็นคัมภีร์หลักของศาสนาฮินดู

ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน จำนวน
๓ หมายถึง พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ในทางธรรมหมายถึง พระไตรปิฎก คือ พระ
วินัย พระสูตร พระอภิธรรม ฝ่ายมหายาน จำนวน ๓
หมายถึง ตรีกาย คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย นิรมาณ
กาย ถ้ากล่าวโดย “รูป” หมายถึง พระอาทิตย์เจ้า
พระอวโลกิเตศวร และพระปรัชญาปรมิตา

โดยธรรมชาติโลกหรือจักรวาลประกอบด้วยธาตุ
๔ ประการ คือ ลม น้ำ ดิน ไฟ ธาตุทั้ง ๔ จะมีกระแส
แผ่ออกไปจากศูนย์กลางของจักรวาลตามแนวตรง
โดยรอบ ๔ ทิศทาง และปรากฏประจำอยู่ในทิศทาง
ต่าง ๆ คือ ธาตุลมอยู่ทิศตะวันออก ธาตุน้ำอยู่ทิศเหนือ
ธาตุดินอยู่ทิศตะวันตก ธาตุไฟอยู่ทิศใต้ ในทิศทั้ง ๔ นี้
มีเทพเจ้าประจำทิศต่าง ๆ ๔ องค์ คือ พระอินทร์
เป็นเทพประจำทิศตะวันออก พระกুবเรว เป็นเทพประจำ
ทิศเหนือ พระวรุณ เป็นเทพประจำทิศตะวันตก พระยม
เป็นเทพประจำทิศใต้ เทพประจำทิศทั้ง ๔ นี้ จัดเป็น
โลกบาลหรือทักบาล มีหน้าที่ดูแลคุ้มครองรักษาโลก
หรือจักรวาล

ในระหว่างทิศทั้ง ๔ มีทิศเฉียงอีก ๔ ทิศ รวมเป็น
๘ ทิศ แต่ละทิศก็มีเทพประจำอยู่เช่นเดียวกัน เทพ

แต่ละองค์นอกจากจะปรากฏพระนามแล้ว ยังมีพาหนะ
และอาวุธที่ทรงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เทพเหล่านั้น
อีกด้วย เทพผู้รักษาทิศทั้ง ๘ มีนามรวมกันดังต่อไปนี้

๑. พระอินทร์ เป็นเทพประจำทิศตะวันออก
ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ มีวัชระเป็นอาวุธ

๒. พระอิศาน หรือ พระจันทร เป็นเทพประจำ
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงโคเป็นพาหนะ

๓. พระกুবเรว เป็นเทพประจำทิศเหนือ ทรงคชสีห์
หรือ สิงห์ เป็นพาหนะ มีดาบสั้น หรือ บางครั้งดอกบัว
เป็นอาวุธ

๔. พระมรุต หรือ พระพาย เป็นเทพประจำทิศ
ตะวันตกเฉียงเหนือ ทรงม้าเป็นพาหนะ มีธงเป็นอาวุธ

๕. พระวรุณ เป็นเทพประจำทิศตะวันตก ทรง
นาคเป็นพาหนะ มีบัวงอบเป็นอาวุธ

๖. พระนิรฤติ หรือ พระสุริยะ เป็นเทพประจำ
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทรงรากษสเป็นพาหนะ มิใช่เป็น
อาวุธ

๗. พระยม เป็นเทพประจำทิศใต้ ทรงกระบือ
เป็นพาหนะ

๘. พระอัคนีเป็นเทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
ทรงแรดเป็นพาหนะ

ทิศทั้ง ๘ นี้ ตามคัมภีร์ไศวนิกายอธิบายไว้ว่า
พระอิศวรจะปรากฏพระองค์แผ่ไปทั่วจักรวาล แก่น
ของพระองค์ก็จะเข้าไปสิงสถิตอยู่ในทุก ๆ สิ่ง และด้วย
แสงสว่างแห่งพระองค์ก็จะส่องสว่างอยู่เหนือความมืด
เมื่อพระองค์ถูกเปรียบเทียบกับอากาศซึ่งสัมพันธ์กับเสียง

พร้อมด้วยศักดิ์ คือ พลัง และอำนาจของพระองค์จะแสดงออกในรูปต่าง ๆ ได้ไม่จบสิ้น ดังนั้น พระอิศวรจึงกลายเป็นหลายองค์ได้โดยนัยดังกล่าวนี้นี้ จึงเกิดมีรูปพระอิศวรขึ้นรอบจักรวาล คือ ส่วนที่เป็นแผ่นดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และแกนกลางของจักรวาล ซึ่งปรากฏเป็นแสงสว่างตลอดกาล รวม ๘ รูป ซึ่งแสดงโดยรูปต่าง ๆ ๘ องค์ มีรูปคิวลึงค์ เป็นต้น และในการสร้างรูปก็นิยมสร้างรูปพระอิศวร หรือ คิวลึงค์ ๘ องค์ อยู่ล้อมรอบคิวลึงค์องค์กลางซึ่งกำหนดให้มีความหมายแทนลักษณะพิเศษของพระอิศวรที่ได้ปรากฏตน อันเป็นตำแหน่งของจุดศูนย์กลางแห่งจักรวาล และแผ่ออกตามแนว ๘ ทิศ อันหมายถึง รอบจักรวาล

ส่วนในทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า บุคคลประกอบด้วยนามกับรูป และนามกับรูป ปรากฏอยู่ได้ด้วย มหาภูตรูป ๔ อันได้แก่ ธาตุทั้ง ๔ คือ ลม น้ำ ดิน ไฟ ตามคติวัชรญาณฝ่ายพุทธตันตระกำหนดว่า จักรวาลประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ลม น้ำ ดิน ไฟ ซึ่งมีกระแสแผ่ออกในแนวทางตรงเสมอ ตำแหน่งที่ธาตุทั้ง ๔ ครอบงำอยู่ตรงกับทิศทั้ง ๔ ของโลก และมีทิศเฉียงอยู่ในระหว่างทิศทั้ง ๔ รวมเป็น ๘ ทิศ แต่ละทิศจะมีเทวดาครอบ เรียกว่า พระเคราะห์ หรือ เทพประจำทิศ รูปแบบแผนผังของมณฑลแห่งจักรวาลตามคติพุทธตันตระที่กล่าวนี้นี้ จึงตรงกันหรือเหมือนกันกับรูปแบบแผนผังของฮินดูตันตระ

นอกจากนั้น จำนวน ๔ ยังหมายถึง ท้าวจตุ

โลกบาล คือ ผู้ปกครองหรือผู้รักษาโลก ๔ ทิศ ได้แก่ ท้าวธตรฐ ผู้เป็นจอมคนธรรพ์ ปกครองด้านทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ ผู้เป็นจอมกุมภภัณฑ์ ปกครองด้านทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ ผู้เป็นจอมนาค ปกครองด้านทิศตะวันตก ท้าวกุเวร หรือ เวสสวัณณ ผู้เป็นจอมยักษ์ ปกครองด้านทิศเหนือ

ในทางพุทธธรรม จำนวน ๔ หมายถึง อริยสัจ ๔ หรือ สติปัฏฐาน ๔ ก็ได้ ส่วนจำนวน ๘ นั้น หมายถึง มรรค ๘ เป็นต้น

ถ้าจะย้อนไปกล่าวถึงจำนวน ๕ ในฝ่ายฮินดู หมายถึง พระอิศวรแยกพระองค์ออกเป็น ๕ ปาง แสดงรูปเป็นคิวลึงค์ ๕ องค์ ปรากฏเป็น พระอิศาน พระตัตบุรุษ พระอโมระ พระวามเทพ และพระสัทโยชิต เป็นต้น

ในทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๕ หมายถึง เบญจขันธ์ หรือขันธ์ ๕ ในทางธรรม หมายถึง ศีล ๕ ก็ได้ เหล่านี้เป็นต้น

ศาสนสถานของพุทธตันตระ ปรากฏหลักฐานอยู่ในประเทศไทยไม่น้อย เช่น ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และปราสาทกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น วัตถุประสงค์ในการสร้างพุทธสถานอย่างนั้นก็เพื่อใช้เป็นส่วนอนุเคราะห์ชักนำให้มนุษย์เดินทางไปสู่โพธิญาณ หรือการเป็นพระโพธิสัตว์ ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องสร้างศาสนสถานบนที่สูง ปราสาทหรือปรางค์ซึ่งเป็นประธานของศาสนสถานเป็นที่ประดิษฐานของพระอวโลกิเตศวร

หรือพระโพธิสัตว์ และเทพรักษา หรือเทพประจำทิศ อันเกิดจากบทมนตร์ที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นตามคติ และพิธีกรรมก็ถูกอัญเชิญไว้สถิตประจำปรางค์ทิศ

การสร้างปรางค์ประธานโดยมีปรางค์ทิศเป็นบริวาร เป็นลักษณะรูปแบบแผนผังของจักรวาล อันเป็นที่สถิตของรูปแบบหรือแนวทางชักนำให้เกิดปัญหาเพื่อการไปสู่สุญตา ตามรูปแบบของสถาปัตยกรรม องค์ปรางค์ประธานมีความหมายโดยนัย คือ เพศชาย อันเป็นรูปธรรมจัดสร้างขึ้นตามแผนผังที่แสดงออกถึงปรัชญาตันตระ ซึ่งหมายถึง เพศหญิงทำให้เกิดเอกภาพ นำไปสู่สุญตาและหนทางแห่งโมกษะธรรม วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นสถานที่อันบริสุทธิ์ บุคคลผู้มุ่งโพธิญาณสามารถเข้าไปประพฤติปฏิบัติได้ถึงโพธิจิตเกิดเป็นเอกภาพ และสามารถเข้าถึงจักรวาลได้ในที่สุด

อนึ่ง ปรางค์ทิศที่สร้างขึ้นอาจกำหนดเป็นที่สถิตของเทพพิทักษ์ เทพรักษา หรือเทพประจำทิศตามคติในพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ เป็นการสร้างสิ่งอนุสรณ์ คือ อมฤตาลัยขึ้น เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของบูรพกษัตริย์หรือบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้ว ให้ไปสิงสถิตในสิ่งอนุสรณ์อันเป็นเทพพิทักษ์หรือเทพารักษ์นั้น เพื่อให้คงสถิตอยู่ประจำนิรันดร์ นัยหนึ่งความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแล้วบรรจุข้อธรรมะไว้จัดเป็นธรรมเจดีย์ ในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานในจารึกแผ่นทองแดง วัดไชยวัฒนาราม บันทึกข้อธรรมะปฏิจุสมุปาบท ซึ่งเป็นบทพิจารณาธรรมตามแนวทางของโลก ซึ่งระบุว่า อวิชชา เป็นต้นเหตุแห่งการทำ

ให้เกิดสังขารวิญญาน เป็นต้น อันหมายถึงส่วนที่ปรากฏในรูปของจักรวาล และในจักรวาลประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ลม น้ำ ดิน ไฟ และธาตุทั้ง ๔ ก็ปรากฏอยู่ประจำทิศ แต่ละทิศมีเทพรักษาซึ่งกระจายออกในรูปทิศ ๔ ทิศ และ ๘ ทิศ ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ว่าไม่ว่าจะพูดถึงรูปแบบแผนผังของปรางค์ หรือข้อธรรมะที่จารึกบันทึกไว้ในองค์พระพุทธรูปจะมีนัยแห่งความหมายสอดคล้องกันโดยตลอด

ตามเหตุผลข้างต้นทำให้ได้ข้อสรุปว่า เนื้อหาที่นิยมใช้จารึกลงบนวัตถุเพื่อนำมาบรรจุในเจดีย์หรือพระพุทธรูปก็ตาม นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมา มีแนวทางเน้นไปในเรื่องของโลกมากขึ้น จึงปรากฏว่าข้อธรรมะที่ใช้จารึกส่วนใหญ่คือบทที่ว่าด้วยพระธรรมบท ปฏิจุสมุปาบท และพระอภิธรรมเจดีย์คัมภีร์ เป็นต้น ดังปรากฏในจารึกวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จารึกเมื่อพุทธศักราช ๒๑๙๒ ความในจารึกประกอบด้วย พระธรรมบท สมุพุทฺธ และปฏิจุสมุปาบท และจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จังหวัดพระนคร จารึกเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ความในจารึกตัดตอนมาจากพระอภิธรรมเจดีย์คัมภีร์ เป็นต้น

เห็นได้ว่า เนื้อหาจารึกที่มีส่วนสัมพันธ์กับพุทธสถาน มีวิวัฒนาการไปตามความนิยมของชุมชน กล่าวคือในยุคแรกๆ ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของพระธรรมคำสั่งสอนยังมีอยู่อย่างลึกซึ้งในชนหมู่มาก ดังนั้น ความในจารึกแม้เป็นบทพระคาถาจากพระไตร-

ปิฎก ก็สามารถอ่านเข้าใจได้ และเมื่อกาลเวลาล่วงเลย
มากกว่าพันปี ความรู้ ความเข้าใจ ในบทพระธรรม
ย่อมต้องเลอะเลือนลดหย่อนลงเป็นธรรมดา ฉะนั้น
การจารึกข้อธรรมะจึงน่าจะจะได้เปลี่ยนแปลงความนิยม
ไปจากเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นไปของสังคม
โดยเฉพาะแนวทางการประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวทาง
พระพุทธศาสนาซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มาก จึงจำเป็นต้องหา
วิธีการส่งเสริมกระตุ้นสำนึกให้สอดคล้องกับอุปนิสัย
และความต้องการของสังคม ข้อธรรมะที่จารึกจึง
เน้นหนักไปในเรื่องของโลกมากขึ้น เพื่อมิให้ขัดกับ
แนวทางของคตินิยมศาสนาอื่นที่เข้ามามีบทบาทอยู่ใน
สังคมไทย ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าบทพระธรรมที่จารึก
บรรจุไว้ในตำแหน่งหัวใจของพระพุทธรูปทรงเครื่อง
วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจารึก
ที่มีเนื้อหากล่าวถึง อวิชชา คือ ความไม่รู้เป็นต้นเหตุ
ให้เกิดสังขาร สังขารเป็นต้นเหตุให้เกิดวิญญาณ นาม
รูป ภพ ขาติ มรณะ เป็นต้น

ข้อธรรมะปฎิจจสมุปบาทนี้ เป็นเรื่องของโลก
ถ้าวิเคราะห์ตามรูปแบบแผนผังโครงสร้างสถาปัตยกรรม
วัดไชยวัฒนาราม ก็น่าจะมีความหมายว่าเป็นรูปจำลอง
ของโลกหรือจักรวาล อันประกอบด้วยปรางค์ประธาน
ตั้งอยู่จุดศูนย์กลาง หมายถึง เขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็น
แกนกลางของโลก แวดล้อมไปด้วยทิศทั้ง ๘ ตาม
ตำแหน่งของปรางค์ ๘ ทิศ แต่ถ้าจะกล่าวในทางธรรม
ข้อธรรมะปฎิจจสมุปบาท น่าจะเป็นจารึกที่สร้างขึ้น
เพื่อใช้เป็นอนุศาสน์สำหรับให้ประชาชนได้รำลึกถึง

ความเป็นไปอันไม่แน่นอนของสิ่งมีชีวิตในโลก ทั้งนี้
เพื่อจะได้เตรียมพร้อมไว้ไม่ให้เกิดความประมาทในชีวิต
นั่นเอง

หนังสือประกอบการค้นคว้า

คงเดช ประพัฒน์ทอง. ขุนคลังวิทยา. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์ทหารอากาศ, ๒๕๒๙.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายคงเดช ประพัฒน์ทอง ณ
ฌาปนสถานวัดภคินีนาถวรวิหาร บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๙).
ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน). กรุงเทพฯ, โรง
พิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
เทพย์ สาริกบุตร. พระคัมภีร์พระเวท. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์, ๒๕๑๖.
พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ,
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
ศิลาจารึก. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๕. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร,
๒๕๒๙.
สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัย
ศิลปากร คณะโบราณคดี, ๒๕๑๖.
อนุমানราชธน, พระยา และสารประเสริฐ, พระ. ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์
พระจันทร์, ๒๕๐๓. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นางสงศรี อมาตยกุล ณ
เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๑ มกราคม ๒๕๐๓).

The Study of Inscriptions at **Wat Chaiwattanaram**

Kongkaew Veeraprajak

Subject matter treated of in inscriptions found in Buddhist temples had varied with the spiritual need of the society. Around the 6th century when Buddhism was prevailing in the Dvaravati kingdom which is Thailand nowadays, people put great devotion to Buddhism. They could read and understand texts from Buddhist scriptures. Therefore, inscriptions during that period were mostly extracted from passages in canonical collection of Buddhist scriptures. Since the 13th century, people's knowledge and understanding related to Buddhist texts gradually declined. With respect to subject matter of Buddhist inscriptions, special emphasis was put on human affairs and activities so as to harmonize with the changing world and keep pace with the propagation of other religions in the kingdom.

Buddhist inscriptions written in 1650 and placed inside Buddha images at Wat Chatwattanraw in Ayutthaya were about aspects of Dhamma or

Buddha's teaching which could be applied to worldly lives. Their subject matter mostly dealt with Paticcasamuppada or the law of dependent Origination. This noble truth refers to ignorance which is considered the cause of the cycle of births and deaths or the continual flow of transitory existence.

Judging from outside, the architectural planning with a Prang as the main structure in the centre with eight directional Chedi can be compared to Mount Sumeru compasses about by eight directions which, according to Buddhist concept, symbolizes the world or the universe. But the inscribed Paticcasamuppade inside the Buddha images represents the Buddha's teaching with intention to make people aware of impermanence of all the living things in the world so that they should lead their lives with great prudence

Translated by Nantana Tantives